

KÜTÜPHANELERİN YAYGINLAŞTIRILMASINDA İSTATİSTİĞİN ÖNEMİ VE YERİ*

F. Sevinç YILDIRIM**

Sözlerime başlarken, konuşmama bir açıklık getirmek istiyorum. Konuşmam süresince, konu ile ilgili ayrıntıya girmeyeceğim. Öylesine açık ve anlaşılır bir konukl çok sayıda örnekler vererek açıklamaya çalışmak sözü uzatmak olacaktır. Çünkü, konuşmanın konusu bilinen ya da bilinmesi gereken bir konu. Benim burada yapacağım, konuyu yeniden gündeme getirmek, gözler önüne sermek ve bir yerde uyarıda bulunmak olacaktır.

«Konu bilinen ya da bilinmesi gereken bir konu» dedim. Ama bilebildiğim kadarı ile bu konuda yapılan ilk konuşma olacak. Bunun nedeni de, sanıyorum ülkemizde konunun yeterince bile değil, hiç önemsenmemesidir. İşte, böylesine önemsenmeyen bir konuda, yüreklilik göstererek, bana konuşma olanağı veren sayın Dernek yöneticilerine ve aynı yürekliliği dinleme konusunda gösteren siz sayın konuklarıma teşekkür etmek istiyorum. Sağolun.

«İstatistik», bugünün rakamlarla tanıtımı, geleceğin ise sayısal temel taşlarıdır. Bu nedenle çağımızda büyük bir önemi ve önemli de bir yeri vardır. Günümüzde, «istatistik», bilimin ortak tekniği olarak doğal ve toplumsal bilimlerde öğrenim ve araştırmanın temel ve kaçınılmaz bir ögesi olmuştur. Özellikle deneye dayanma olanağı olan doğal bilimlerin yanında toplumsal bilimlerde «istatistik» deneyin yerini tutmaktadır. Çünkü, toplumsal bilimlerde deney yapma olanağı son derece kısıtlıdır. Bunun yanında gözlem yapma olanağı ise son derece geniştir. Bu nedenle de araştırmacı, gözlem sonuçlarını istatistiksel rakamlar kullanarak değerlendirir.

Ülkemizde de çeşitli konularda istatistik çalışmaları yapılmaktadır. Bilindiği gibi, sadece bu konuda çalışan bir de kurumumuz vardır. Ancak, ülkemiz söz konusu olduğunda, istatistiğin, biraz önce belirttiğim önem çerçevesinde kullanılmadığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Yani, «bugünün rakamlarla tanıtımı, geleceğin ise sayısal temel taşları olarak» değerlendirilmemektedir istatistik.

Toplumsal bilimlerin bir dalı olan kütüphanecilik ve onun uygulama

(*) 21. Kütüphane Haftası dolayısıyla verilen konferans.

(**) Millî Kütüphane Bilim Uzmanı.

alanları kütüphanelerde de, bir alışkanlık olarak, istatistik çalışmaları yapıldığını görüyoruz. Ödünç verme istatistikleri, okuyucu istatistikleri, kitap istatistikleri, kütüphanelerde tutulan kimi istatistiklerin genel başlıklarıdır. Ancak, kütüphanelerin çalışmalarında ve gelişmelerinde, bu istatistikler değerlendirilmemektedir. Oysa, kütüphane hizmetlerinin yaygınlaştırılmasında, özellikle gelişmekte olan ülkemiz söz konusu olduğunda, istatistiklerin çok ciddi olarak ele alınması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Kütüphanelerimizin durumu, okuyucuların nitelikleri ve ülkenin sosyo-ekonomik konumu bunu zorunlu kılmaktadır.

Kütüphane istatistikleri, ötedenberi, kullanıcıların kaynaklara ulaşımını sağlayacak kaynakçalı denetim araçlarının hazırlanması, çeşitli yollarla oluşturulan dermeden ve bu dermenin bakımından sorumlu olmaları, geçmiş yılın bütçesini hesaplayarak, gelecek yılın bütçesini hazırlamak gibi nedenlerle kütüphanelerde tutulan kayıtların, gittikçe artan ve çeşitlenen gereksinimler sonucu, gelişmiş ve daha işlevselleşmiş biçimindedir. Kütüphane yönetimi, çalışmalarının geliştirilmesinde kütüphane istatistiklerine gerek duyar. Kütüphane istatistikleri, kütüphanelerin çalışmaları, çalışanları ve bütçesine ilişkin sayısal bilgileri, tüm kütüphanelere verilen benzer terim ve anlamların doğru kullanımıyla gösteren nicel simgeler olarak tanımlanmaktadır.

Kütüphanelerin varlığının kanıtlanması ve sağlıklı gelişimi, anlamlı ve yansız verilerin sağlanması ile olasıdır. Burada değinilen kanıt, kütüphane istatistikleridir. Kütüphane istatistiklerinin başlıca amacı, olaylar ve gerçeklere ilişkin ya da gözlenebilen olayların evrimi için sayısal yeri sağlamaktır. Bu anlamda istatistikler, yönetim çalışmalarında ve karar alma sürecinde, önemli bir öğedir. İstatistikler, dinamik yönetim, gelişme ve planlamada hazırlık araçlarıdır.

Kütüphane istatistiklerinden çeşitli alanlarda yararlanılmaktadır. Uluslararası literatürde bu alanlar şöyle belirlenmiştir :

1. Planlama : Yakın geçmişte, toplumsal kurumların işletimsel araç ve gereçlerini tanımlamada, çağdaş yöntemlerden birisi de uluslararası, ulusal ve bölgesel gelişmeler için yeterli ölçütlere sahip olmalarıdır. Bu ölçütler olmaksızın, en alt düzeyde bile, akla yatkın bir yönetim planlaması yapmak ve olumlu sonuçlar almak oldukça güç olmaktadır. Uluslararası, ulusal ve bölgesel düzeyde yapılacak planlama, düzenli ve sürekli tutulmuş sayısal verileri gerektirmektedir. Bir plan taslağı hazırlanırken, kütüphane çalışmalarının bugünkü durumu ve yapısına ilişkin güvenilir istatistiksel veriler gerekmektedir.

Kütüphaneler geleceğe yönelik, en azından gelecek yıla ilişkin planlarını yapabilmek için eldeki olanakları ve gelişmelerini değerlendirerek gelecekteki gelişmelerini bu değerlendirmelere dayandırmak zorundadır.

Bunlar da kuşkusuz kütüphanelerde tutulan istatistikler ve bunların gösterdiği gelişmeler olacaktır.

Planlama için gereken gerçek durumun tanımı istatistik verilerden sağlanmaktadır. İstatistik ve ekonomik değerlendirmelerin olmayışı, planlamada başlangıcın yapılmasını engellemektedir. Salt kütüphaneler değil tüm toplumsal kurumlarda, istatistiksel veriler olmaksızın, geleceğe yönelik planlar yapmak olanaksızdır. Bir plan taslağının sunulduğunda, güvenilir sayısal verilerin yokluğu, çeşitli düzeylerdeki kütüphane çalışmalarının bugünkü durumu, yapısı ve doğasının yer aldığı planlama aşamasının olmayışı anlamındadır. İstatistiksel ve ekonomik değerlendirmelerin yokluğu, planlamada bir başlangıcın tanımının yapılmasını engellemektedir. Bu durum da sorunun çözülmesini ya da gelişmeyi durdurmaktadır.

2. İşbirliği : Kütüphanelerarası işbirliğinde, istatistiksel veriler, kütüphanelerin kaynaklarını ve olanaklarını belirtmesi, işbirliği planlamasını yönlendirmesi açısından oldukça önemlidir. Yine bu veriler, kütüphanelerin işbirliğine katılımını ve güvenini sağlamaktadır.

3. Bütçe : Bütçe çalışmaları için sayısal veriler oldukça gereklidir. Kütüphanelerin parasal gereksinimlerinin sağlanması, giderlerin tanımlanarak gerekli kaynakların bulunmasında ve bir önceki yılın giderlerini tanımlayarak gelecek yılın bütçesinin hazırlanmasında istatistiklere başvurulmaktadır.

4. Yasama : Kütüphanelere ilişkin yasalar yapılmasında, kararlar alınmasında istatistik veriler gerekmektedir. Bu veriler, kütüphane yasalarını yönlendirip biçimlendirmektedir.

5. Karşılaştırma : Uluslararası, ulusal, bölgesel çeşitli düzeylerde karşılaştırmalar için sayısal verilerin sağlanması zorunludur. Bunlar olmaksızın sağlıklı karşılaştırma yapılamaz.

6. Standartlaştırma : Kütüphane istatistiklerinin en gerekli olduğu anlardan biri de kütüphaneler için konulacak standartlara dayanak sağlamasıdır. Ülke kütüphanelerine ilişkin standartlar, eldeki istatistik verilerin incelenmesi ile geliştirilebilir. Bu standartlar kütüphane türlerine göre hazırlanmalıdır.

Kütüphanelerin yaygınlaştırılması sözkonusu olduğunda, istatistikleri iki bölümde ve üç dönemde ele almak gerekmektedir. Çünkü, bu tür bir çalışmada hem genel istatistikler, hem de özel istatistikler, yeni kütüphane istatistikleri önem kazanmaktadır. Bu nedenle, genel ve özel istatistikler olarak iki ayrı bölümde konuyu ele almak gerekmektedir. Bu istatistikler üç ayrı dönemde ele alınıp değerlendirilmelidir.

İzniliniz olursa, bu dönemleri ve bu dönemlerde istatistiğin önemini kısaca belirtmek istiyorum. Konuşmanın asıl konusu da bu zaten.

1. Dönem : Bu dönem, kütüphane açma çalışmalarının yer aldığı dönemdir. Bu nedenle «açılış» ya da «başlangıç» dönemi olarak adlandırılabilir.

Bilindiği gibi, ülkemizde hemen hiçbir kurumda kütüphane açmanın belirli bir planı ve programı yoktur. Genellikle devletin ve vatandaşın istekleri doğrultusunda kütüphaneler açılmaktadır. İstatistiklere bir göz atılacak olursa, kütüphanelerin yurdumuzda dağılımının çok dengesiz olduğu ve çelişkilerle dolu olduğu görülecektir. Kimi illerde bir tek kütüphane varken, kimi illerin bütün ilçelerinde kütüphane bulunmaktadır. Kimi ilçe ve bucaklarda kütüphane bulunmazken, bunlara bağlı köylerde kütüphane açılmıştır. Örnekler çoğaltılabilir. Ancak fazla ayrıntıya inmek istemiyorum. Ama kütüphanelerimizin genel durumu budur.

Yine istatistikler ve yapılan araştırmalar göstermektedirki, bugün kütüphanelerimizi kullanan okuyucu kitlesinin büyük çoğunluğu öğrencilerdir. Ve bunlar genellikle, ansiklopedi, sözlük gibi danışma kaynaklarını kullanarak ev ödevlerini yapmak için kütüphaneye gelmektedir. Bu durumda, okuyucunun niteliği, kullanacağı kaynak ve isteği açıkca belli olmaktadır. Okuyucu, öğrencidir, danışma kaynakları ve benzeri yardımcı kaynaklar kullanmaktadır, oturacak yer istemektedir. Okuyucunun kısa özeti budur. İstatistikler ve gözlemler bunu göstermektedir. Bu görünüm sonrasında ve bu aşamada istatistikler daha bir önem kazanmaktadır. Öncelikle de genel nitelikli istatistikler. Kütüphane açılacak yörenin nüfusu, okur-yazar oranı, okullaşma durumu, öğrenci sayısı, ekonomik durum irdelenmesi gereken konular olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki istatistik verilerin incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, bu genel istatistiklerin yanı sıra, varsa yöredeki diğer kütüphanelerin istatistikleri de incelenmelidir. Okuyucu, sağlama, koleksiyon, yapı, görevli, bütçe konusundaki istatistikler büyük ölçüde önem taşımaktadır.

Genel ve özel, bu verilerin değerlendirilmesi, kütüphanelerin açılmasını, diğer adıyla yaygınlaştırılmasını bir plana bağlayacaktır.

2. Dönem : Çalışma dönemidir. Varolan kütüphanelerin etkinliklerini, çalışmalarını içeren dönemdir. Kütüphanenin kendi çalışması içinde, çalışmalarını planlaması ve yönlendirmesi, gelişimini denetim altında tutabilmesi için yine istatistiklere başvurulması zorunludur. Bu aşamada genel ve özel istatistikler önemlidir. Kütüphaneler, yapı, bütçe, okuyucu, koleksiyon ve personel açısından gelişimini, bu konudaki kendi istatistiklerine olduğu kadar bulunduğu yörenin nüfus, okur-yazar, öğrenci, okullaşma ve ekonomik alanlardaki istatistiklerine de dayandırmak zorundadır.

Kuşkusuz kütüphanenin kendi istatistikleri tanıtım açısından da ayrı bir önem taşımaktadır. Bir kütüphaneyi, kitaplarda yazan genel tanımlarla

tanımlayabilirsiniz ama, bu kütüphaneyi tanıtmaya yetmez. Burda, bütçesinden okuyucusuna, dermesinden görevlisine ve fiziksel durumuna kadar kütüphanenin kendi özellikleri, sayısal verileri geçerli olur.

Kütüphaneler, ülkelerin kültürel yapılarının yansıdığı ve yansıtıldığı yerlerdir. Bu nedenle de kütüphane istatistikleri önemlidir.

3. dönem : Kütüphanelerin geleceğe yönelik çalışmalarını içeren dönemdir. Kütüphane istatistikleri geçmiş ve bugünü geleceğe ileten bilgilerdir. Kültürel, eğitsel, ekonomik ve benzeri çeşitli konularda yapılacak bilimsel araştırmalara ışık tutacak verilerdir. Ülkenin kültür düzeyinin belirlenmesi, değerlendirilmesi için gerekli bilimsel çalışmaların yapılabilmesi açısından eğitim ve öğretime yardımcı araştırma ve kültür kurumları olan kütüphanelerin durum ve gelişmelerinin sayısal verilerle belirlenmesi ve değerlendirilmesinin kütüphaneler yanında, ülke için de ayrıca önem taşıdığı bir gerçektir.

İkinci olarak da kütüphanelerin yaygınlaştırılmasında, yeni kütüphaneler açılmasında, uygulamaya yönelik araştırmalara temel olacak bilgilerdir. Yeni, bir kütüphane açılırken yöredeki diğer kütüphanelerin çalışmalarını ile ilgili istatistikler bu konuda yardımcı olacaktır.

Görülmektedirki, kütüphanelerin yaygınlaştırılmasında istatistik son derece önemlidir. Bunu belirtmeye çalıştım. Ancak, çok ayrıntıya inmemeye ve belirgin örnekler vermemeğe özellikle özen gösterdim. Çünkü, istatistiklerin nasıl kullanılacağı ve değerlendirileceği hepimizce bilinmektedir. Ancak, yine de konuşmamı yüzeysel kılmamak için bir örnek vermek istiyorum.

Kütüphaneyi oluşturan beş ana öge herkesce bilinmektedir. Bunlardan biri okuyucudur. Diğer dört öğeden amaç da okuyucudur. Zaten kütüphanenin temel işlevi okuyucuya yönelik olmaktır. Bu nedenle, okuyucuyu bir kütüphanenin ana ögesi olarak almak yanlış olmayacaktır. Böyle olunca da, kütüphanenin oluşumunda okuyucu istekleri ve sayısı ölçü olarak alınacaktır. Yöre nüfusunun, buna bağlı olarak okur-yazar sayısının artması izlenmeli ve bu kütüphaneye yansıtılmalıdır. Bu sayıların kütüphaneye yansıtılması, yayın alımını, yerleşim planını, oturma yeri sayısını ve tüm bunların sonucu olarak bütçeyi etkileyecektir. Kütüphane yapısını bu verilere göre plânlamak gerekecektir. Okuyucular tarafından kullanılan kitapların sayısı, bunların türlerine ve konularına göre dağılımı, sağlama politikasını yönlendirecektir. Daha önce de söylediğim gibi, bunların tümü, doğal olarak bütçeyi etkileyecektir.

Bütün bunların en yararlı biçimde kullanılması, değerlendirilmesi kütüphanelerde istatistiklerin sürekli olarak değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

tanımlayabilirsiniz ama, bu kütüphaneyi tanıtmaya yetmez. Burda, bütçesinden okuyucusuna, dermesinden görevlisine ve fiziksel durumuna kadar kütüphanenin kendi özellikleri, sayısal verileri geçerli olur.

Kütüphaneler, ülkelerin kültürel yapılarının yansıdığı ve yansıtıldığı yerlerdir. Bu nedenle de kütüphane istatistikleri önemlidir.

3. dönem : Kütüphanelerin geleceğe yönelik çalışmalarını içeren dönemdir. Kütüphane istatistikleri geçmiş ve bugünü geleceğe ileten bilgilerdir. Kültürel, eğitsel, ekonomik ve benzeri çeşitli konularda yapılacak bilimsel araştırmalara ışık tutacak verilerdir. Ülkenin kültür düzeyinin belirlenmesi, değerlendirilmesi için gerekli bilimsel çalışmaların yapılabilmesi açısından eğitim ve öğretime yardımcı araştırma ve kültür kurumları olan kütüphanelerin durum ve gelişmelerinin sayısal verilerle belirlenmesi ve değerlendirilmesinin kütüphaneler yanında, ülke için de ayrıca önem taşıdığı bir gerçektir.

İkinci olarak da kütüphanelerin yaygınlaştırılmasında, yeni kütüphaneler açılmasında, uygulamaya yönelik araştırmalara temel olacak bilgilerdir. Yeni, bir kütüphane açılırken yöredeki diğer kütüphanelerin çalışmalarını ile ilgili istatistikler bu konuda yardımcı olacaktır.

Görülmektedirki, kütüphanelerin yaygınlaştırılmasında istatistik son derece önemlidir. Bunu belirtmeye çalıştım. Ancak, çok ayrıntıya inmemeye ve belirgin örnekler vermemeğe özellikle özen gösterdim. Çünkü, istatistiklerin nasıl kullanılacağı ve değerlendirileceği hepimizce bilinmektedir. Ancak, yine de konuşmamı yüzeysel kılmamak için bir örnek vermek istiyorum.

Kütüphaneyi oluşturan beş ana öge herkesce bilinmektedir. Bunlardan biri okuyucudur. Diğer dört öğeden amaç da okuyucudur. Zaten kütüphanenin temel işlevi okuyucuya yönelik olmaktır. Bu nedenle, okuyucuyu bir kütüphanenin ana ögesi olarak almak yanlış olmayacaktır. Böyle olunca da, kütüphanenin oluşumunda okuyucu istekleri ve sayısı ölçü olarak alınacaktır. Yöre nüfusunun, buna bağlı olarak okur-yazar sayısının artması izlenmeli ve bu kütüphaneye yansıtılmalıdır. Bu sayıların kütüphaneye yansıtılması, yayın alımını, yerleşim planını, oturma yeri sayısını ve tüm bunların sonucu olarak bütçeyi etkileyecektir. Kütüphane yapısını bu verilere göre plânlamak gerekecektir. Okuyucular tarafından kullanılan kitapların sayısı, bunların türlerine ve konularına göre dağılımı, sağlama politikasını yönlendirecektir. Daha önce de söylediğim gibi, bunların tümü, doğal olarak bütçeyi etkileyecektir.

Bütün bunların en yararlı biçimde kullanılması, değerlendirilmesi kütüphanelerde istatistiklerin sürekli olarak değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.